

Kitap Tanıtımı

OECD Development Center, *Business for Development 2008, Promoting Commercial Agriculture in Africa*

(OECD Publications, Paris/France: 2008, 121 pp.)

Nurçin YILDIZ¹

Giriş

Son yıllarda Afrika kıtası özellikle küresel iklim değişikliğinin sonucu olarak açlık ve fakirlik ile karşı karşıya olmasıyla dünya gündemine gelmiştir. Bu çerçevede Afrika’da tarım potansiyelinin daha verimli kullanılması konusunda birçok tartışma/çalışma yapılmaktadır. Bu kapsamda 2008 yılında OECD Kalkınma Merkezi tarafından “Business for Development 2008, Promoting Commercial Agriculture in Africa” (Kalkınma İçin Ticaret (2008): Afrika’da Ticari Tarımın Desteklenmesi) isimli bir kitap yayınlanmıştır. Bu çalışmada, Afrika’da tarım sektörünün halihazırdaki durumu, potansiyeli ve donör faaliyetleri, ticari bir perspektiften ele alınmaktadır. Kitapta irdelenen temel soru ise Afrika tarımının hangi ölçüde iş/ticaret olarak ele alınabileceği konusudur. Çalışmayla ortaya konulan bulguların, TİKA tarafından 13 Afrika ülkesine yönelik olarak başlatılan ve 2008-2010 yılları arasında uygulanması öngörülen “Afrika Tarımsal Kalkınma Programı” kapsamında değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Kitap aşağıdaki bölümlerden meydana gelmektedir:

I. Bölüm: Dünya Tarım Ticareti ve Afrika

Bu bölümde, ambalajsız ürünler (buğday ve kahve), hortikültür (muz ve kesme çiçek), yarı-işlenmiş (hayvansal ve bitkisel yağ) ve işlenmemiş (çikolata, içecek, taze ve dondurulmuş et) olmak üzere 4 ürün grubu etrafında 1980’li yılların ortalarından itibaren dünya tarım ticaretinin gelişme trendi ele alınmaktadır. Daha sonra dünya tarım ticaretinde Afrika’nın yeri ve OECD tarım politikalarının Afrika’ya yansımaları incelenmektedir.

Halihazırda dünya tarım ticaretinde işlenmiş ürünlerin pazar payı özellikle ambalajsız ürünler aleyhine giderek genişlemektedir. İşlenmiş

¹ Uzman, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA), n.yildiz@tika.gov.tr

gıda ve hortikültür ticareti (çiçek, meyve ve sebze) son 25 yılda ambalajsız ürünlerle karşılaştırıldığında ikiye katlanmıştır. Bu durum küresel tarımda ticaretinin önemli bir kısmının doğal kaynaklara bağımlı olmaktan çıktığını göstermektedir. Afrika ise bu trendin tersine ambalajsız ürünler, hortikültür ve coğrafi şartlara bağlı ürünler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Afrika için işlenmiş ve katma değerli ürünlerin yetiştirilmesi diğer gelişmekte olan ülkeler ile kıyaslandığında oldukça zordur ve toplam maliyete işlem maliyeti de eklendiğinde ortaya hayli caydırıcı bir tablo çıkmaktadır. Bu duruma bağlı olarak, Afrika'nın dünya tarım ticaretindeki payı 2006 yılında % 3.2 olmuştur. Tarımsal ihracat ise birkaç ülkede yoğunlaşmıştır. 2002-2005 yılları arasında en büyük ihracatçı Güney Afrika'dır. Onu Fildişi ve Gana takip etmektedir.

Afrika ülkelerinin uluslararası standartları karşılamada kapasite ve altyapı eksikliği vardır. Afrika için yeni düzenlemelere tabii olmak o kadar kolay değildir. Buna rağmen Çin ve Hindistan'ın ekonomik yükselişi, Afrika tarımsal ihracatı için yeni fırsatlar sunmaktadır. Ancak bu ülkelerle yapılan tarıma dayalı ticaret son on yılda oldukça artmış olmakla birlikte miktar oldukça küçüktür. Ancak Afrika tarımının ve tarım ticaretinin geliştirilmesine yönelik olarak, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ve donörlerin, halihazırdaki Dünya Ticaret Örgütü düzenlemeleri kapsamında ortak bir pozisyon belirlemeleri halinde, bu alanda Afrika'nın dünya ile uyumunun sağlanması ve Afrika tarımının pazar payının artması mümkün olabilecektir.

II. Bölüm: Afrika Tarım Sektöründe Yer Alan Başlıca Oyuncular

Bu bölümde, ilk olarak tarım ve tarıma dayalı gıda tedarik zinciri, daha sonra Afrika tarım-gıda sektöründe faaliyette bulunan başlıca aktörler ve bunların coğrafi tercihleri ele alınmaktadır. Daha sonra Afrika tarım-gıda sistemindeki temel trendler ve küresel gıda tedarik zinciri ile entegrasyonu, Afrikalı çok uluslu şirketlerin ortaya çıkması ve Asya firmalarının kıtada faaliyet göstermeye başlamaları gibi konular incelenmektedir. Afrika'da tarım-gıda sektöründe faaliyet gösteren önde gelen yerli ve yabancı aktörlerle ilgili bilgi sahibi olunması donör faaliyetlerine de yardımcı olacaktır.

Küresel olarak tarım-gıda sektöründe faaliyet gösteren büyük müteşebbislerin yarıya yakınının Afrika'da faaliyetleri bulunmaktadır. Tarım-gıda sektöründe yer alan 49 dev şirketin 25'i bizzat işletmelere sahip olma veya lisans verme yoluyla Afrika'da varlık göstermektedir. Mesela Archer Daniels Midland'ın Fildişi Sahillerinde kakao çekirdeği işleme fabrikası bulunmaktadır. Carrefour Afrikalı yatırımcılara işletme lisans vermektedir. Afrikalı tarım-gıda işletmeleri de sektörde belirleyici olmaya başlamışlardır. Kıta içinde ise sektörü Afrikalı işletmeler şekillendirmektedir. Sektör-

de söz sahibi şirketlerin faaliyet alanları ve coğrafi tercihleri ise değişmektedir. Şirketlerin büyük bir kısmı kıtanın kuzey ve güney bölgelerinde yoğunlaşmaktadır. Ancak, kıtanın diğer bölgelerinde yer alan bazı ülkelerin de ciddi bir potansiyeli vardır. En fazla şirketin bulunduğu ülkeler Güney Afrika, Fas ve Nijerya'dır. Afrika tarım-gıda işletmelerinin bazı alt sektörlerde de küresel arz zincirine entegre olmaya başladığı görülmektedir. Başta içecek ve tütün endüstrisi olmak üzere yabancı ve Afrikalı firmalar arasında işbirliği alanları giderek artmaktadır.

Tarım-gıda sektöründe faaliyetlerde bulunan şirketlerin coğrafi dağılımında Güney Afrika başı çekmektedir. Batı Afrika'da ise çok uluslu şirketlerden çok, yerli Afrikalı firmalar faaliyet göstermektedir. Bu bölgede ekonomik faaliyetler açısından Nijerya merkez konumundadır ve tarım-gıda sektörü en önemli sektörler arasında yer almaktadır. Kuzey Afrika, son yıllarda Güney Afrika'nın yerleşik iş pazarına rakip olmaya başlamıştır. Tarım-gıda sektöründe faaliyette bulunan çok uluslu şirketlerin artması bölgenin yabancı yatırımcının ilgisini çekmeye başladığını göstermektedir. Bu durum AB ile olan sıkı ilişkilerden ve AB pazarına olan yakınlıktan kaynaklanmaktadır. Doğu Afrika ise daha çok diğer Afrika ülkelerinin ilgi alanına girmektedir. Bölge dış yatırımlar açısından da tercih edilen yerler arasındadır. Bu durum bölgesel entegrasyona yönelik olarak Kenya, Uganda ve Tanzania arasında başlatılan Doğu Afrika Birliği girişiminden kaynaklanmaktadır. Orta Afrika ise yerli işletmeler açısından geride kalmıştır. Tarımın, GSMH'nin önemli bir bölümünü oluşturmasına rağmen burada sadece 7 şirket faaliyet göstermekte ve toprağın % 19'u işlenmektedir. Ancak bölge küçük ve parçalanmış bir pazar olması dolayısıyla 'net gıda ithalatçısı', durumundadır. Bölge içi entegrasyon da oldukça zayıftır.

III. Bölüm: Ticaret İçin Yardım

Bu bölümde, Afrika'ya yönelik "ticaret için yardım" faaliyetleri incelenmekte ve sektörde faaliyette bulunan kuruluşlar, yardım miktarları ve kullanılan enstrümanlar üzerinde durulmaktadır. Afrika'ya yönelik faaliyetlerde bulunan donörler açısından 2000'li yılların başından itibaren tarım sektörünün desteklenmesi yönünde siyasi bir eğilim söz konusu olmuştur. Bu kapsamda 2002-2005 yılları arası dönemde Afrika'ya yapılan "ticaret için yardım" miktarı yılda 6,1 milyar dolara ulaşmıştır. Bu alandaki en büyük donörler AB Komisyonu ve Dünya Bankası'dır. Donörlerin tarım sektöründe özellikle ticari faaliyetlerin ve özel sektörün desteklenmesinin genel planda kalkınmayı sağlayacağını fark ettikleri görülmektedir. Ancak yardım şekilleri politika önceliklerine göre değişiklik göstermektedir.

Afrika'da tarım sektörünü destekleyen donör davranışları incelendiğinde, tarım sektöründe koordinasyonun diğer sosyal sektörlerle kıyaslan-

dığında daha az gelişmiş olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanında tarım sektöründe entegre projeler yerine münferit projeler uygulanması ve aynı anda birkaç bakanlığın işin içinde yer alması (tarım, altyapı, ticaret gibi) ilerlemeyi zorlaştırmaktadır. Bu durum, Gana ve Tanzanya gibi donör harmonizasyonu açısından oldukça ileri durumda olan ülkeler için de geçerlidir. Tarım sektöründe büyük ölçekli programların gerçekleştirilmesi, ciddi siyasi irade ve sabra sahip olunmasını gerektirmektedir. Bunun için aynı zamanda hükümet politikasının güçlendirilmesine ihtiyaç vardır.

Donör koordinasyonu genel olarak merkezi düzeyde olmaktadır ve büyük ölçüde politika oluşturulması süreçlerini kapsamaktadır. Özellikle alan çalışmaları için gerekli olan operasyonel koordinasyon ihtiyacı ise sadece ‘ad hoc’ düzeyde gerçekleşmektedir. Alıcı ülke hükümetleri ve diğer donörler arasında koordinasyon olmadığının en açık göstergesi, bazen aynı ülke veya bölgede aynı kişilerin birden fazla ve içerik olarak birbirinden farklı projeler içinde yer almalarıdır. Alanda koordinasyonun hükümet yetkililerince sağlanması gerekmektedir. Ancak hükümetler bunun için yeterli kaynak ve kapasiteye sahip değildir.

Donörler özellikle tarım alanında faaliyette bulunan özel sektörün gelişmesinin desteklenmesi üzerinde durmaktadırlar. Uluslararası yardım etkinliği gündemine uygun olarak farklı yardım modaliteleri geliştirilmiştir. Buna tarım sektörüne bir bütün olarak yaklaşmak da dâhildir. Bu da tarım sektörünün, “ticaret için yardım” ve özel sektörün geliştirilmesi konuları ile ilişkilendirilmesini gerektirmektedir.

Tarım sektörüne yapılan donör ve hükümet yardımlarının temel amacı küçük toprak sahiplerini fakirlikten kurtarmak ve çiftçilik dışında iş alanları yaratmaktır. Bu, temel gıda ürünlerine öncelik verilmesini gerektirmektedir. Ancak hâlihazırda hükümetler ve donörler ihraç ürünlerine ağırlık vermektedir. Buna mukabil geçim kaynağı olan ürünlere daha az önem verilmektedir. Geleneksel ürünlerin ticari tarım kapsamında değerlendirilmesi için geliştirilen programlar yaygın değildir.

NEPAD, Afrika tarım sektörünün durumunu ulusal ve uluslararası politika gündemine getirmede önemli bir enstrüman işlevi görmüştür. Zira, finansal kaynakların sınırlı oluşundan dolayı, ikili ve çok taraflı donörlerden gelen kaynaklar ile içeride ve uluslararası alanda özel sektör tarafından sağlanacak ek kaynakların mobilize edilmesi önem taşımaktadır.

IV. Bölüm: Tarım Potansiyelinin Kullanılması

Bu bölümde, OECD Kalkınma Merkezi tarafından 2006-2007 yılları arasında 5 Afrika ülkesinde (Gana, Mali, Senegal, Tanzanya ve Zambiya) tarım temelli özel sektörün geliştirilmesi kapsamında donör-hükümet uyu-

muyla gerçekleştirilen çalışma bulguları ortaya konulmakta ve Afrika'da tarım sektörünün hangi ölçüde bir iş/ticaret haline geldiği konusu ele alınmaktadır. Ülkelerin seçimi, tarımın ülke ekonomisi kapsamında taşıdığı önem kapsamında ve ayrıca sektörle ilgili olarak geliştirilen yenilikçi donör programları ile ilişkili olarak yapılmıştır. Söz konusu beş ülke ile ilgili genel değerlendirme ve analizlerin yanı sıra TİKA'nın Afrika Tarımsal Kalkınma Programı kapsamında yer alan Mali, Senegal ve Tanzania ile ilgili bulgulara değinmek gerekmektedir.

Çalışmaya konu olan 5 Afrika ülkesinde, tarım sektörünün transformasyonu ve tarım temelli endüstrilerin gelişmesi henüz hayata geçirilmediği için tarım potansiyeli de tam olarak kullanılamamaktadır. Sektör, tarımın yanı sıra ticari amaçlı faaliyetlerde de bulunan az sayıdaki çiftçi ve geçim amacıyla tarımla uğraşan birçok küçük toprak sahibinin varlığıyla ikili bir yapı sergilemektedir. Bunun yanında tahıl üretimi gittikçe azalmaktadır. Gıda üretiminin azalmasına karşın hortikültür ürün ihracatı, tarım sektörünün gelişmesinde yeni bir itici güç olarak ortaya çıkmaktadır. Donörler, özellikle Senegal ve yakın zamanda da Gana'da hortikültür üretiminin yaygınlaştırılmasında önemli bir rol oynamaya başlamışlardır. Ancak bu süreçte başlıca gıda ürünlerinin pazar potansiyeli de göz ardı edilmemelidir. Geleneksel ürünler, lokal ekolojik şartlara daha kolay uyum sağlamaktadır. Yerel ve bölgesel düzeyde talebin ve dolayısıyla ürünün pazar payının artması, gıda işleme endüstrisinin gelişmesi için bir fırsat sunmaktadır. Ancak halihazırda donörler ve hükümetler temel gıda ürünlerine değil ihracat ürünlerine ağırlık vermektedirler. Yakın zamanda, tarım sektörüne yönelik donör desteği, gıda güvenliği ve üretim konuları üzerinde yoğunlaşmaktan ziyade girişimcilik, pazarlama ve girdi-çıkıtı pazarları arasındaki bağların geliştirilmesi konuları üzerinde durmaktadır.

Tarım sektörü, uzun süre ihmal edildikten sonra uluslararası kalkınma ajandasındaki merkezi yerini yeniden kazanmaya ve yeni donör fonları çekmeye başlamıştır. Donörler ve partner ülkeler Kapsamlı Afrika Tarım Kalkınma Programı (CAADP) çerçevesinde önümüzdeki yıllarda tarım sektörüne yönelik olarak yaptıkları yardım miktarını ciddi oranda arttırmayı taahhüt etmişler ve ticaret, tarım ve özel sektör arasında entegrasyon sağlanması gerektiği konusunda uzlaşmışlardır. Çalışmaya konu olan 5 Afrika ülkesi de tarım sektörünün geliştirilmesine yönelik olarak ciddi ölçüde yardım almaktadır. Bu ülkeler, yardım etkinliğinin sağlanmasına yönelik olarak 2005 yılında yayınlanan Paris Deklarasyonu ilkelerini kabul etmişlerdir. Bu çerçevede, özellikle Tanzania, sektör ölçekli yaklaşımı benimseyen birkaç ülke arasında yer almaktadır. Mali ve Senegal'de tarım sektörünün geliştirilmesine yönelik olarak yapılan yardım genelde proje temellidir. Yine Senegal

ve Gana kararlı bir şekilde tarım temelli endüstrileşme stratejisi benimseyen ülkeler arasında yer almaya çalışmaktadır. Diğer ülkeler de ekonomilerini çeşitlendirmek için tarım temelli özel sektörün geliştirilmesinin teşvik edilmesi konusunda kararlı adımlarla ilerlemektedirler.

Buna mukabil donörler de Paris Deklarasyonu ile ortaya konulan prensiplere uygun olarak yaptıkları yardımın kalite ve etkinliğini artırma taahhüdünde bulunmuşlardır. Bu kapsamda Tanzanya'ya yaptıkları yardımı daha iyi koordine etmek için "Ortak Yardım Stratejisi" benimsemişlerdir. Bu belge, donörlerin desteklediği sektöre ve ürün kalemine uygun olarak aralarında işbirliği yapılmasını öngörmektedir. Halihazırda "Mali Ortak Yardım Stratejisi" konusunda çalışmalar ise devam etmektedir. Şu anda 12 donör ülke Mali'de mango sektörünü desteklemektedir. Bu işbirliği, Mali'ye yönelik ortak bir yaklaşımın benimsenmesine yardımcı olacaktır. Ancak tarım sektöründe donörler ile partner ülkeler arasındaki koordinasyon, diğer sosyal sektörler ile kıyaslandığında oldukça zayıf durumdadır. En iyi durumda olan Gana ve Tanzanya gibi ülkelerde bile bu böyledir. Tanzanya, donörler ve hükümetler arasında koordinasyon sağlanması ile tarım sektörüne yönelik entegre bir yaklaşımın benimsenmeye çalışıldığı birkaç Afrika ülkesi arasında yer almaktadır. Tanzanya hükümeti, "Tarım Sektörel Kalkınma Programı" ile dağıtık ve münferit proje uygulamalarının yaygın olduğu geçmiş geleneksel yaklaşımı bir yana bırakarak tarım alanında kapsamlı bir sektörel program geliştirmek için çalışmaktadır. Ancak yakın zamanda Tanzanya'da yaşanan tecrübe, çok boyutlu sektörel programlar geliştirilmesinin zorluklarına işaret etmektedir. Zira bu, ciddi siyasi irade, sabır ve hükümet kapasitesinin artırılmasını gerektirmektedir.

Çalışmaya konu olan 5 ülkede tarımın genel olarak GSMH'ye katkısı % 14 ile % 45 arasında değişmektedir. Ancak bu ülkelerde tarım, ekonomik ve sosyal sektörlerin temel itici gücü durumundadır. Ülkelerin kalkınması için tarım iki açıdan önem taşımaktadır. Bu ülkelerde iş gücünün büyük bir kısmı tarım sektöründe çalışmaktadır (Mali'de % 80'den fazlası). Bundan dolayı özellikle kırsal kesimlerde fakirlikle mücadelede başarı kazanılması, tarım sektörünün performansı ile yakından ilişkilidir. Ayrıca tarım sektörü önemli bir ihracat gelir kaynağıdır. Ancak tarım hala geleneksel usullerle, yağmura dayalı olarak ve küçük toprak sahipleri tarafından yapılmaktadır. Mesela Zambiya'da tarıma elverişli toprakların sadece % 10'u, sulanabilir topraklarınsa % 15'i kullanılmaktadır. Kendine yeten Gana ve Tanzanya'nın bazı bölgelerinde gıda güvenliği yoktur. Bu durum, iç pazarın iyi yönetilememesinden ve düşük üretimden kaynaklanmaktadır. Mesela Tanzanya'da ürün fazlası olan bölgeler, ürünlerini komşu ülkelere ihraç etmektedirler. Bu durum, bazı gıda ürünleri konusunda beklenmedik hükümet müdahaleleri, diğer bölgelerdeki fiyatlar ve talep konusunda bilgi eksikliği, zayıf ulaşım altyapısı gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Senegal ve kısmen de Mali’de hortukültür sektörü tarımsal büyümenin yeni bir itici gücü olarak ortaya çıkmıştır. Tanzanya’da sektör emekleme döneminde olmasına rağmen son yıllarda ciddi bir büyüme kaydetmiştir. Hortukültür sektörünün geliştirilmesine yönelik donör desteği özellikle Senegal’de önemli rol oynamıştır. Genel olarak 5 ülkede de özellikle hortukültür başta olmak üzere ihracata yönelik ürün yetiştiriciliğinin gelişmesi, tarım faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi ve ticarileştirilmesi kapsamında itici bir güç oluşturmuştur. Mali, bölgesel pazarlara ulaşmada kısmî de olsa bir başarı yakalamıştır. Bu ülke, Burkina Faso, Moritanya ve Nijerya’ya pirinç ihraç etmektedir. Burada hükümet tarafından yerel tarım-gıda pazarlarının fonksiyonelliğinin sağlanması ve geliştirilmesi kapsamında çalışmalar için oldukça uygun şartlar mevcuttur. Mesela Avrupa’dan pahalı tahıl ürünleri ithal etmek yerine yerel düzeyde yapılan buğday üretiminin yine yerel düzeyde işlenmesi için bir girişim başlatılmıştır.

Hayvancılık gibi büyüme potansiyeli olan sektörlerle yönelik ilgi azdır. Tanzanya, Etiyopya ve Sudan’dan sonra üçüncü büyük sığır sürüsüne sahiptir. Hayvancılık alt sektörlerinin GSMH’nin % 6’sını oluşturmasına rağmen toplam ihracattaki payı oldukça düşüktür (% 1’den az). Yine Tanzanya’da yumurta ve süt üretiminde ciddi bir büyüme kaydedilmesine rağmen bu kapsamdaki ürünler ithal edilmeye devam etmektedir. Çünkü et, süt ve yumurta tüketimi 2000- 2005 yılları arasında ikiye katlanmıştır. Üretim ise henüz artan iç talep ile orantılı değildir.

Ayrıca strateji ve fiili politikalar arasında ciddi bir uyumsuzluk söz konusudur. Şöyle ki, çalışmaya konu olan 5 ülkede de tarım sektörüne verilen hükümet desteği son iki yıldır azalma eğilimi göstermiştir. Mali dışında hiçbir ülke CAADP kapsamında konulan % 10’luk hedefe yaklaşmış görünmemektedir. Söz gelimi Tanzanya’da tarımın, nüfusun temel dayanak noktası olmasına rağmen hükümet tarafından 2006-2007 arası dönemde bu sektöre ayrılan kaynak ancak % 6’dır. Trendi tersine çevirmek için hükümetler tarafından tarım sektörüne ayrılan kaynağın artırılması gerekmektedir. Tarım sektörü ile ilgili bir başka güçlük de farklı öncelikler arasında kıt kaynakların etkili bir şekilde dağıtılmamasıdır. Söz gelimi Mali’de ulusal bütçeden tarıma ayrılan kaynağın önemli bir kısmı pamuk sektöründe kullanılmaktadır. IFPRI tarafından yayınlanan göstergelere göre kamu sektörü tarafından AR-GE (R&D) alanında yapılan kamu harcaması bazı ülkelerde azalırken Tanzanya (% 4,4) ve Mali (% 1,7)’de bir miktar artmıştır. Bu büyük ölçüde donör finansmanından kaynaklanmaktadır. Ancak genel olarak araştırmalara ayrılan kaynaklar düşüktür. 2000’li yılların başında her 100 dolarlık tarım çıktısı için 0,91 dolar civarında bir yatırım yapılmıştır.

Tarım ile ilgili özel sektörün geliştirilmesi kapsamında yapılan yardımlar kırsal altyapıların geliştirilmesi, küçük toprak sahiplerinin kredi erişiminin sağlanması, çiftçi birliklerinin desteklenmesi/kapasite oluşturma ve genel olarak kurumsal kapasite inşası olmak üzere birkaç alanda yoğunlaşmaktadır. Birçok donör ülke ise katma değer yaklaşımı üzerinde durmaktadır. Donörler Senegal’da böyle bir yaklaşımı benimsemişlerdir. Burada donörler 1990’lı yılların sonlarından itibaren lojistik ve ihraç oryantasyonlu hortikültür üretiminin geliştirilmesine yönelik olarak çalışmaya başlamışlardır. Donörler ayrıca çalışmaya konu olan 5 ülkede tarım ve orman endüstrisi ve kırsal kalkınmanın sağlanması için ciddi bir yardım yapmıştır. Bu ülkeler 2002-2005 yılları arasında tarıma yapılan toplam yardımın % 20’sini almıştır. Donörler ayrıca hükümetlerden bağımsız olarak yerli veya uluslararası NGO’lar aracılığıyla münferit projeleri desteklemektedir. Bu kapsamda Senegal ve Mali’de paketleme sektörüne destek verilmektedir.

Yürütülen projelerle ilgili olarak olumlu sonuçlar alınmaktadır. Ancak uzun vadeli sürdürülebilirlik konusu hâlâ açık değildir. Yapılan değerlendirmeler genel olarak donörlerin kamu ve özel sektörde kapasite artırılması konusuna yeteri kadar destek sağlamadığı yönündedir. Bunun yanında proje yardımlarının destek sağlanan kurumların kapasitesi ile doğru orantılı olması gerekmektedir. Ayrıca proje dizaynının da uygulandığı bölgede geçerli tarım sistemi dahil yerel sosyo-ekonomik şartların derinlemesine analizine dayanması gerekmektedir. Mesela Mali’de faaliyette bulunan Kanada, bu ülkeye yönelik stratejisini tek bir ürün kaleminin desteklenmesi yerine birçok ürünün desteklenmesi (pirinç, darı, süpürge darısı ve arpacık soğanı üretimi ve pazarlaması) yönünde değiştirmeye başlamıştır.

Sonuç

Afrika’nın aktif iş gücünün % 60’tan fazlasının yaşamını tarım sektöründen kazandığı ve tarımın birçok Afrika ülkesinde hâkim sektör olduğu ve özellikle de kırsalda ekonomik gelişmede hayati bir rol oynadığı göz önünde bulundurulduğunda, Afrika’nın geleceğinin tarım sektörünün gelişmesi ile sıkı sıkıya ilişkili olduğu görülmektedir. Ancak son yıllarda partner ülkeler ile ortaklaşa geliştirilen stratejiler kapsamında Afrika’da tarım sektörüne yönelik donör desteğinin arttığı ancak bunun daha çok tarımın ticarileşmesi kapsamında yapıldığı görülmektedir. Halbuki Afrika’da mevcut fakirlik ve açlık oranları küresel iklim değişikliğinin etkileri ile alarm verici bir düzeye çıkmıştır. Bundan dolayı Afrika’da tarım sektörünün desteklenmesi kapsamında faaliyetlerde bulunan donörler tarafından öncelikle kıtadaki fakirlik oranlarının azaltılması ve açlığın önüne geçilmesi kapsamında mevcut tarım potansiyelini dikkate alarak çalışmalar yapılması hayati bir önem taşımaktadır.